

Синиша Љепојевић

КНЕЗ АРСЕНИЈЕ КАРАЂОРЂЕВИЋ

Живот и време заборављених Карађорђевића

Вањи и Филипу,
унуцима мога брата

Породица и династија Карађорђевић владала је Србијом и предводила српски народ у најважнијим тренуцима савремене историје. Али, изузев вожда Карађорђа и каснијих краљева, скоро да нико не зна остале чланове те велике породице. Они су заборављени Карађорђевићи. Породица Карађорђевић је, без обзира на нечије склоности, незаобилазан део српске националне историје а, истовремено, јавност изван генералних прича о краљевима није упозната са њеним члановима. Амбиција ове књиге је да подсети на оне Карађорђевиће који су заборављени, за које јавност готово да не зна, а који су такође били део историје и који су били симбол не само породичне лозе Карађорђевог него и српског народа, којем су припадали и којег, у основи, нису никада напустили. Ти заборављени Карађорђевићи су у много чему били истинскији представници своје породице и народа јер нису имали званичне функције и нису били спутани обавезама власти и историје...

Ова књига се бави кнезом Арсенијем Арсеном Карађорђевићем. Он је син кнеза Александра, брат краља Петра I и отац кнеза Павла, намесника. И кнез Арсен је међу заборављеним Карађорђевићима; за његово време везани су и други заборављени којима се у књизи такође посвећује пажња. Били су веома необичне личности. Некако, најнеобичнији Карађорђевићи су најбрже заборављени. Али, они су, упркос заборава, део породице која је оставила неизбрисив траг у српској историји. Утолико пре што су Карађорђевићи народна династија - они не долазе из аристократских слојева - и што њени чланови личе на свој народ, део су идентитета свог народа.

Током истраживања грађе и рада на књизи, показало се да Арсен није једини заборављени Карађорђевић и да његовом животу и времену припадају и неки други Карађорђевићи који су заборављенији од њега. Зато кнеза Арсена у овој књизи прате судбине других Карађорђевића. За њих скоро да нико и не зна а они су такође симболи те породице и њене судбине. Ова књига је прилика да их се сетимо и покушамо да их отргнемо од заборава.

Окосницу књиге чине судбина и живот кнеза Арсена; али, ту су и кнегиња Јелена Петровна Романов, кћерка краља Петра I, као и једна потпуно заборављена и, на жалост, изумрла породична грана. У српској и југословенској јавности, утисак је, нико не зна да су они и постојали. Кнез Арсен се још понегде и помене због митова о

његовом ратничком животу и захваљујући томе што је његов син, принц Павле био намесник Краљевине Југославије у једном од њених најсудбоноснијих периода.

Књига није обимна али је рад на њој био поприлично напоран. У доступним архивима нема довољно докумената и грађе за неко шире истраживање. Карађорђевићи немају породични архив, изузев Задужбине краља Петра I на Опленцу, а међусобно су махом слабо комуницирали. Принц Томислав је, крајем деведестих година 20. века, обавио истраживање и утврдио да у свету живи нешто више од шездесет Карађорђевића. Живе на три континента: Европи, Северној и Јужној Америци. Али, многи се међусобно уопште не познају.¹ Карађорђевићи нису били склони одржавању породичних веза. Можда је један од разлога за тако слабе породичне везе и то што је већина Карађорђевића, после Карађорђа, одрасло у изгнанству и без родитеља. И били су помало усамљеници.

Почетна енергија за ову књигу инспирисана је уверењем да је тај заборав неправедан, не само према тим Карађорђевићима него и према историји Србије. Мало је, међутим, грађе, реч је махом о повременим новинским текстовима, непоузданим сећањима и ретким књигама. Академик Драгољуб Живојиновић је сматрао да је кнез Арсен заборављен и због тога што нема довољно докумената да би се створила потпунија слика о његовом животу.² Али, и то што постоји једним делом ствара празнине - већина онога што је објављивано су митови и легенде а правих чињеница је врло мало. На срећу, у архивима у Србији је нешто ипак сачувано па се могла изградити слика о кнезу Арсену и његовом времену. Додуше, не баш велика слика, али ипак важна.

Митски наратив се, међутим, одржава и углавном се своди на наратив записан у једној недавној публикацији о кнезу Арсену а који каже: “Арсен Карађорђевић је био оличење јунака из авантуристичких романа, бонвиван, рођени брат највољенијег српског владара наше новије историје. Његови доживљаји осликавају буран живот аристократе с краја деветнаестог и с почетка двадесетог века. Био је харизматичан официр и можда помало подсећа на античког јунака Алкибијада, који се борио и за Спарту и за Атину... Кнез Арсен био је неуништив ратник, а борио се у стотинама

¹ Томислав Карађорђевић, Мемоари, Задужбина краља Петра I, Топола-Опленац, 1999, стр.641

² Разговор са академиком Драгољубом Живојиновићем у документарном филму „Арсен Карађорђевић“, аутора Бошка Милосављевића

битака као припадник Легије странаца, као официр одан руском цару и као командант коњичке дивизије у својој отаџбини у Србији”.³

Али, није баш тако. То је мит који је, у реткој јавној комуникацији, општеприхваћен али не одговара стварности.

То илуструје и тежину рада на овој књизи. Све што је објављено требало је пажљиво проверити и, после укрштања неколико извора, испоставило се да већина објављеног уопште није тачна. Све су митови и, у великој мери, оно што се у новије време зову - таблоидне легенде.

Кнез Арсен је био веома необичан човек, у великој мери несрећан, али није ишао из рата у рат и убијао све око себе. Био је човек свога времена и соја, наизглед хладан и уздржан, спреман на ризик без видљивог разлога, коме се препушта и о којем размишља тек када се све заврши. Иза тог јавног лика био је осетљив и тужан.

У књизи су сви датуми по новом календару. Уз то, титуле кнежева и кнегиња се понекад мешају са звањем принц и принцеза. У источној, пре свега словенској култури аристократске титуле су: велики кнез, кнез и велика кнегиња и кнегиња. На западу, великог кнеза зову војвода, кнеза принц а велику кнегињу војвоткиња и кнегињу принцезом. У српским, као и у другим источним династијама, кнезови и кнегиње су временом под све већим утицајем Запада, док у Србији они постају принчеви и принцезе. У књизи ће бити коришћене обе праксе, зависно од времена о којем се говори.

У Београду, септембра 2018.

³ Текст објављен на полеђини књиге Бранка Ж. Богдановића и Бошка Милосављевића „Арсен Карађорђевић“, „Бернар“, Стари Бановци-Београд, 2014.

Хладног преподнева 3. јануара 1859. године, у Земун је, под аустријском и турском заштитом, пристигао аустријски пароброд који је, са београдске стране Саве и Дунава, довезао породицу свргнутог кнеза Србије Александра Карађорђевића. Свргнути кнез је у Земун пребачен нешто раније тог јануарског јутра.

Међу изгнаним путницима је био и један којег није било на списку путника - кнегиња Персида је била у поодмаклој трудноћи. Три месеца касније, кнегиња Персида је у изгнанству родила своје десето дете. У Темишвару је, 16. априла, рођен кнез Арсеније Арсен Карађорђевић.⁴ Рођен је у изгнанству и та судбина ће га пратити целог живота; и умро је далеко од своје отаџбине, у Паризу. Тај осећај жудње за отаџбином и неприпадања ономе где је живео, као и стална неизвесност сутрашњег дана, вукли су Арсена⁵ ка авантурама, изазовима који носе ризике каквих се већина људи клони и избегава их.

Арсенови родитељи су и своју породицу засновали у избеглиштву, у изгнанству.

Александар Карађорђевић је рођен 11. октобра 1806. године (Михољдан), у Тополи. Био је најмлађи од тројице синова вожда Карађорђа. Настарији син, Сима (1798) умро је још као дете, пре устаничких дана. Други син Алексије (1801-1829) је постао руски официр. Умро је у Кишињеву, као млади удовац, оставивши иза себе сина Ђорђа (Георгија). Осим браће, Александар је имао и четири сестре, све старије од њега: Саву (1789-1847), Сару (1790-1852), Полексију (1791-1812) и Стаменку (1800-1874). Био је најмлађе дете вожда Карађорђа. Имао је непуних седам година када је 1813, заједно са породицом, кренуо у дугогодишњи и мукотрпан изгнанички живот. После кратког боравка у Аустрији, вождова и српска избегличка колонија населила се, под покровитељством руског цара, у Хотину и његовој околини, у Бесарабији. Ту је Карађорђева породица за становање добила сараје некадашњих турских паша. Али, Александар у једанаестој години остаје без оца а у двадесетрећој и без брата Алексе

⁴ У већини извора је место рођења Темишвар, али има и радова у којима се тврди да је рођен у Букурешту. У „Картону личних и службених односа официра Краљевине СХС“, који се чува у Војном архиву, сам Арсен је пријавио Темишвар као место рођења.

⁵ Крштено име му је Арсеније, али су га сви знали као Арсена.

(Алексије). Бригу о Алексином двогодишњем сину Георгију-Ђоки преузели су Александар и Карађорђева удовица Јелена.

Без оца и брата, на Александра је пала велика одговорност. Био је повучен момак, преосетљив, везан за мајку. Није успео да заврши ни војну школу Пажевског корпуса у Кишињеву, чији је био питомац.⁶

Оженио се 2. септембра 1830. у Хотину са Персидом (Бранковина, 15. фебруара 1813-Беч, 29. марта 1873), кћерком војводе Јеврема Ненадовића и унуком устаничког господара Јакова Ненадовића. Ненадовићи су такође били у изгнанству у Бесарабији. Овим браком су се ородиле две од неколицине најмоћнијих породица у тадашњој Србији. Живели су у срећном браку 43 године и изродили десеторо деце. Њихову оданост и везаност није нарушила ни прерана смрт чак четворо деце: Алексија (1836-1840), Светозара (1841-1847), Андреје (1848-1864) и Јелисавете (1851-1852).

Орођена и проширена породица Карађорђевића и Ненадовића упутила се 1831. године, по одобрењу кнеза Милоша и руских власти, из Бесарабије у отаџбину. Карађорђева удовица је имала руски пасош.

Али, кнез Милош се у међувремену предомислио и наредио да се Карађорђевићима ипак не дозволи улазак у Србију. Из неког разлога дозволио је улазак само Карађорђевој кћерци Стамени са децом. Послао им је нешто пара и обезбедио смештај у Влашкој, у Крајови. Четири године касније, одредио им је пензију од 500 талира годишње, али она никада није исплаћена. И тако, чекајући милост за повратак у Србију, живели су у крајњој беди.⁷ Тек 1839. године дозвољен им је повратак у Србију када је кнез Милош, тог истог лета, и сам из Србије побегао у Влашку. Док су у Крајови чекали да се врате у Србију Александар и Персида су изродили троје деце.

Прво дете рођено у Крајови била је кћерка Полексија (Крајова, Влашка, 1. фебруара 1833-Пегау, Аустрија, 15. децембра 1914). Са непуних седамнаест година, удала се за политичара Константина (Косту) Николајевића (1821-1877), уз Ђорђа Симића, најзначајнију личност политичке Србије средином 19. века, која је ступала у родбинске везе са Карађорђевићима. Када се оженио, био је српски представник (капућехаја) на Порти, у Цариграду. Упамћен је као један од најлепших и најотменијих

⁶ Небојша Јовановић, „Двор кнеза Александра Карађорђевића, 1842-1858“, „Лагуна“, Београд, 2010, стр. 38

⁷ Исто, стр. 40

људи свога времена у Београду. Имали су шесторо деце. Али, Константин је 1877. године извршио самоубиство, а Полексија се потом удала за љубљанског адвоката Александра Прешерна, с којим није имала деце. Заједно су умрли у аустроугарском затвору, 15. децембра 1914.

Клеопатра (Крајова, Влашка, 26. новембра 1835-Глајхенберг, Аустрија, 13. јула 1855) удала се за политичара Милана Петронијевића, сина покојног намесника Аврама Петронијевића. Удала се фебруара 1855. али се убрзо разболела и ,већ јула исте године, умрла у аустријској бањи.

Алексије (Крајова, Влашка, 17. август 1836-Београд, 24. марта 1840)

По повратку у Србију, родио се Светозар (Београд, 27. децембра 1840-Београд, 17. марта 1847). И он је рано преминуо и завио родитеље у црно.

Петар (Београд, 11. јула 1844-Београд, 16. августа 1921) је прво дете рођено у време владавине кнеза Александра. Историја му је доделила да постане и најзначајнији члан кнежевског порода. Са непуних 14 година, са породицом је отишао у изгнанство у коме је провео пуних четрдесет и пет година. И у Србију се вратио као краљ Петар I Карађорђевић.

Јелена (Београд, 27. октобра 1846-Комо, Италија, 1. септембра 1867) је била удата за младог и перспективног политичара Ђорђа Симића (1843-1921), сина Стојана Симића. Али разболела се и умрла исте године када се и удала.

Андреја (Београд, 30. новембра 1848-Париз, 15. маја 1864) умро је млад, кажу да је умро напрасно, претходно је имао упалу ока. Умро је у Паризу, где се школовао и живео са братом Петром.

Јелисавета (Београд, 22. септембра 1851–Београд, 6. јула 1852) умрла је са непуних годину дана.

Ђорђе (Београд, 10. јануара 1857-Груж, код Дубровника, 24. децембра 1888) се школовао се у Женеви и Паризу. Завршио је војну академију „Сен-Сир“, као и старији брат Петар. Био је потом официр у Царској гарди Русије. Разболео се од туберкулозе. Лечио се у Опатији. А када је схватио да је крај близу, кренуо је бродом према Црној Гори и Цетињу, где је тада живео његов брат Петар са породицом. Умро је током путовања, у дубровачкој луци Груж.

Арсен (Темишвар, 16. априла 1859-Париз, 19. октобра 1938) је најмлађе дете кнежевског пара, рођено само три месеца пошто су му родитељи и породица протерани из Србије.

Од десеторо деце кнеза Александра, само је троје имало порода: Полексија - шесторо деце, Петар - петоро, и Арсен - једно дете.